

GRAO DE CUMPRIMENTO POLOS AUDITORES DAS NORMAS DE AUDITORÍA SOBRE INFORMES. UN ESTUDO EMPÍRICO APLICADO ÁS EMPRESAS GALEGAS

MERCEDES MAREQUE ÁLVAREZ-SANTULLANO / FRANCISCO JAVIER LÓPEZ CORRALES
MARÍA TERESA FERNÁNDEZ RODRÍGUEZ
Universidade de Vigo

RECIBIDO: 15 de xaneiro de 2013 / ACEPTADO: 4 de abril de 2013

Resumo: Este traballo ten como obxectivo analizar se os informes de auditoría de contas anuais se redactan de acordo coas Normas Técnicas de Auditoría (NTA) sobre informes, para o cal se estuda se o formato e o contido dos informes é acorde á normativa española vixente, e a súa relación co tipo de opinión que contén e co auditor que o emite. Partimos dunha mostra de 1.236 informes de empresas galegas non cotizadas seleccionadas mediante o método de mostraxe aleatoria estratificada para o período 2004-2007. Unha vez definidas a variable dependente –a cualificación global asignada a un informe segundo o grao de cumprimento das NTA– e as variables independentes –o tipo de auditor e o tipo de opinión–, contrástanse as hipóteses mediante unha análise de regresión coa finalidade de explicar os cambios na probabilidade de atopar un informe non acorde coas NTA en función das variables descritas. Os resultados alcanzados permiten concluir que os informes non sempre se redactan de acordo coas NTA, pois conteñen erros. Os informes con opinión cualificada son os que maiores desviacións presentan con respecto ás normas, sendo os auditores que exercen a título individual os que maior propensión teñen a emitir informes non acordes coas NTA, en comparación coas sociedades ou coas multinacionais.

Palabras clave: Calidade da auditoría / NTA / Opinión de auditoría / Firma de auditoría / Erros.

Auditors' Degree of Implementation of Auditing Standards on Reports. An Empirical Study Applied to Galician Companies

Abstract: The aim of this paper is to analyze whether audit reports on annual accounts are issued in accordance with the Auditing Standards (NTA) on reports; for this we study whether the format and content of the reports comply with current Spanish standards and, their relationship to the type of opinion they contain and the auditor issuing them. In our study we start from a sample of 1,236 audit reports on unlisted Galician firms selected by the stratified random sampling method, for the period 2004-2007. The dependent variable was defined as the overall qualification assigned to a report according to the degree of implementation of the NTA and, the independent variables as type of auditor and type of opinion, we conducted a test of the hypotheses through regression analysis, in order to explain the changes in the probability of finding a report not compliant with the NTA based on the variables described. The results obtained permit us to conclude that reports are not always written in accordance with the NTA, as they contain errors. Reports with a qualified opinion contain the greatest deviations from the standards, and auditors exercising individually are higher propensity to have to issue reports not in accordance with NTA compared to companies or multinationals.

Keywords: Audit quality / Auditing standards / Audit opinion / Audit firm / Errors.

1. INTRODUCCIÓN

O traballo dun auditor vese materializado no informe de auditoría de contas anuais. Este informe é un documento de vital importancia, pois é o medio de co-

municación entre o auditor e os usuarios, tanto externos coma internos, e debe estar libre de erros e ser, como indican as propias Normas Técnicas de Auditoría (NTA)¹, o máis claro posible. O auditor deberá ter en conta a calidade da información contable contida nos estados financeiros, a cal dependerá, entre outros factores, das técnicas utilizadas polo auditor para avaliar a relevancia e a fiabilidade da información contable da empresa (Kluger e Shields, 1989).

Dada a influencia que sobre a toma de decisións teñen os informes de auditoría para os distintos usuarios da información, o noso traballo trata de pór de manifesto a importancia que pode implicar a emisión dun informe non acorde coas NTA e cuxa redacción conteña incorreccións. De aí que os reguladores da auditoría deban tomar medidas correctoras sobre este problema, para así mellorar a calidade dos informes. Ademais, cómpre preguntarse sobre a eficacia do control de calidade que supervisa o Instituto de Contabilidade e Auditoría de Contas (ICAC), sobre a repercusión que poden ter estes incumprimentos para a actividade auditora para os efectos de responsabilidade ou de imaxe pública e, mesmo, como é posible que empresas que pagan por unha auditoría se conformen con informes deficientes. Talvez, a resposta a estas preguntas podería ser o insuficiente control de calidade por parte dos organismos e institucións encargados do dito control, os posibles efectos da responsabilidade sobre os auditores cando redactan un informe que non se axusta á normativa vixente e o descoñecemento por parte dos directivos das empresas do valor, repercusión e contido dun informe de auditoría.

A calidade da auditoría foi posta de manifesto en diversos estudos a través da análise de variables tales como a independencia do auditor, os comités de auditoría, os problemas asociados á múltiple prestación de servizos ou ás necesidades de formación, pero existen poucos traballos que se centren en medir a calidade do informe de auditoría a través do adecuado cumprimento da normativa que debe conter a súa redacción, sendo esta a principal achega do noso traballo.

O obxectivo deste artigo é analizar se os informes de auditoría de contas anuais se redactan de acordo coas NTA sobre informes, para o cal se estuda se o formato e o contido dos informes é acorde á normativa española vixente e a súa relación co tipo de opinión que contén e co auditor que o emite. Isto levouse a cabo mediante a análise dunha mostra representativa de informes de auditoría de contas anuais entre os anos 2004 e 2007, propoñendo un conxunto de hipóteses que tratan de darlle resposta ao obxectivo formulado a través dun modelo multivariante de regresión.

Este traballo estrutúrase da seguinte maneira. Logo desta introdución, na sección 2 realízase unha revisión da literatura. Na sección 3 descríbese a mostra obxecto de estudo, defínense as variables utilizadas e a metodoloxía empregada na realización do estudo empírico, mentres que na sección 4 se detallan os resultados obtidos. Finalmente, na sección 5 preséntanse as conclusións.

1 En España, a Resolución de 19 de xaneiro de 1991, do Instituto de Contabilidade e Auditoría de Contas, pola que se publican as Normas Técnicas de Auditoría. A nivel internacional, as *Normas Internacionais de Auditoría 700-799 (NIA 700-799): conclusións e informes da auditoría*.

2. REVISIÓN DA LITERATURA

O obxectivo principal dos auditores é crear confianza entre as empresas e os seus grupos de interese (Libby, 1979). Algúns investigadores afirman que o papel do auditor é aumentar a confianza da información presentada a través do informe de auditoría (Dunn, 1996; Bhattacharjee, Moreno e Yardley, 2005), pero existen diferenzas entre as expectativas de información que os usuarios esperan recibir e o que os auditores comunican (Brown, Hatherly e Innes, 1997; Duréndez, 2003; Humphrey, Morzei e Turler, 1992; King, 1999). Polo tanto, o informe de auditoría é un medio esencial para mellorar a comunicación entre os auditores e os usuarios da información (Humphrey, Morzei e Turler, 1992). Autores como Hayes *et al.* (2005, p. 51) afirman que “*a calidade da auditoría funcional defínese como o grao no que o proceso polo que se efectúa a auditoría, así como a comunicación dos seus resultados, satisfai as expectativas do cliente*”.

O contido do informe de auditoría é importante, xa que a mensaxe que os auditores intentan comunicar a través del podería ser mal interpretado (Libby, 1979; Bamber e Stratton, 1997; Bailey, Bylinski e Shields, 1983). De aí que tanto a forma coma o contido do informe fose criticado por diversos autores (Humphrey, Morzei e Turler, 1992; Libby, 1979; Citron e Taffler, 2004; Holt e Moizer, 1990; Brown, Hatherly e Innes, 1997; King, 1999; Bamber e Stratton, 1997). Outros autores fan referencia nos seus estudos á utilidade do informe de auditoría (Bamber e Stratton, 1997; Dopuch, Holthausen e Leftwich, 1986; Duréndez, 2003; Pringle, Crum e Swetz, 1990).

2.1. AS INCORRECCIÓNS NOS INFORMES DE AUDITORÍA

Todos os Estados membros da Unión Europea teñen unha lexislación na que se especifica a forma e o contido que deben ter os informes de auditoría. O contido do informe está estandarizado e permite detectar se os informes non se redactan de acordo coas normas de auditoría establecidas (Hayes *et al.*, 2005; Spathis, Doumpos e Zopounidis, 2003). A literatura proporcionounos evidencias sobre a existencia de incumprimentos das NTA relacionadas coa existencia de erros á hora de redactar os informes de auditoría das contas anuais, segundo o estipulado na normativa vixente en cada país. Estes erros fan referencia ao grao de cumprimento destas normas por parte dos auditores en relación tanto cos erros de formato coma de contido dos informes.

En España, López Corrales (1997), a partir dunha mostra de 1.384 informes de auditoría pertencentes a sociedades non cotizadas da Comunidade Autónoma de Galicia entre os anos 1990-1993, realiza un estudo sobre o contido dos informes de auditoría no que fai referencia ao grao de corrección ou de incorrección na súa redacción. O autor ten un dobre obxectivo: por un lado, estudar se os profesionais da auditoría cumpren a normativa vixente cando redactan os seus informes e, por outro lado, analizar as distintas incorreccións. Os seus resultados demostraron que existen diversas deficiencias na redacción dos distintos parágrafos.

López, Martínez e García (1997) tratan de avaliar a opinión que teñen os auditores acerca da información contable elaborada por este colectivo a través do informe de auditoría, para o cal analizan o contido de 335 informes españois correspondentes a empresas non cotizadas da Comunidade Autónoma de Asturias do ano 1994. Entre os resultados destácase o incorrecto tratamento dos cambios en principios e normas contables nos parágrafos de salvidades e opinión ou o incorrecto tratamento de determinadas salvidades, como as incertezas.

Cabal e Robles (1998) estudan os tipos de opinión emitidos nos informes e analizan os motivos que orixinaron as opinións con salvidades de 319 informes de auditoría de 241 empresas que cotizan na Bolsa de Madrid no exercicio 1995, co fin de avaliar a opinión que teñen os auditores acerca da información publicada por estas entidades. No seu traballo observan o distinto tratamento que se lles dá a idénticas situacións que aparecen nos parágrafos de énfase e salvidades, a inexistencia do parágrafo do informe de xestión ou a incorrecta redacción deste.

Kier e Lavesson (2010) tratan de explicar o contido dos informes de auditoría e definir similitudes e diferenzas entre os informes das empresas cotizadas suecas, para o cal analizan os datos recollidos de 757 informes entre os anos 2006 e 2008. O seu estudo mostra que varios informes se desvían das normas de auditoría suecas tanto en termos de forma coma de contido. Algúns destes informes conteñen información adicional, non requirida polas Normas de Auditoría Xeralmente Aceptadas suecas (GAAS), concluíndo que o informe se desvía das normas de auditoría no tocante á súa lonxitude, á firma de auditoría utilizada, ao tamaño e ao sector ao que pertence a empresa auditada.

Šapina e Ibrahimagić (2011) tratan de identificar os erros cometidos nos informes de auditoría por algúns auditores independentes de Bosnia e Hercegovina, estudando tamén as causas dos erros detectados. Recompilan unha mostra de 48 informes que se analizaron desde o punto de vista da súa conformidade coas International Standard on Auditing (ISA), observando que os informes conteñen desviacións se se comparan co contido estipulado na ISA 700 (IFAC, 2005) e na ISA 701 (IFAC, 2007), tanto desde o punto de vista formal coma de contido, e comparando os auditores comerciais e os auditores do Goberno de Bosnia e Hercegovina. A investigación sinala que as causas dos erros detectados son a inadecuada lexislación existente en Bosnia e Hercegovina, a falta de formación continua dos auditores, a insuficiente práctica da auditoría, a ausencia ou o inadecuado control interno de calidade na maioría das firmas de auditoría e a ausencia de supervisión pública.

2.2. A REPERCUSIÓN DA OPINIÓN NOS INFORMES DE AUDITORÍA

Existe a crenza de que a opinión emitida no informe de auditoría difire segundo o tipo de auditor que a emite, é dicir, se o auditor pertence a unha das grandes firmas multinacionais, a unha sociedade ou se é un auditor individual. De aí que unha ampla parte da literatura empírica, tanto internacional coma nacional, trata-

se de pór de manifesto a veracidade ou non desta circunstancia. A nivel internacional, Farrugia e Baldacchino (2005), a partir dunha mostra de empresas de Malta, analizan o tipo de opinións que conteñen os informes de auditoría con salvidades e a súa repetición ao longo do período analizado. Estes autores atopan relacións significativas entre os tipos de salvidades e as variables específicas das firmas de auditoría como, por exemplo, o tamaño destas. Isto permítelles concluir que o tipo de salvidade incluído no informe está asociado ao tamaño da firma de auditoría. En concreto, as salvidades por incumprimento son emitidas maioritariamente polas *Big Four*, e as limitacións ao alcance, polos auditores individuais e polas sociedades.

Caramanis e Spathis (2006), partindo dunha mostra de empresas gregas que cotizan na Bolsa de Atenas, pretenden constatar o grao en que as combinacións de variables con información financeira e non financeira, tales como os honorarios da auditoría e o tipo de auditor, se poden utilizar na predición dos informes de auditoría cualificados e non cualificados. Estes autores observan que tanto os honorarios da auditoría coma o tipo de auditor (*Big Four vs. Non-Big Four*) non afectan á propensión que teñen os auditores para emitir opinións cualificadas.

Citado por Sánchez e Sierra (2001), cómpre destacar o estudo de Gosman (1973), que foi o primeiro traballo empírico relativo aos informes de auditoría e, aínda que se refería concretamente á investigación sobre as características corporativas das compañías que recibían salvidades, obtivo a evidencia empírica de que as sociedades auditadas pola multinacional PriceWaterhouse presentaban unha maior probabilidade de recibir salvidades por falta de uniformidade que as auditadas por Coopers & Lybrand, cuxa probabilidade era menor.

Warren (1975, 1980) leva a cabo unha investigación para determinar se as normas de auditoría eran aplicadas de maneira uniforme por parte de diferentes firmas de auditores, para o que estuda algunhas características das empresas que recibían salvidades. Na mesma liña de investigación, Abdel (1985) analiza para o Reino Unido as características das compañías que reciben salvidades nos seus informes de auditoría, e entre elas a firma de auditoría que realiza a verificación das contas anuais.

Keasey, Watson e Wynarczyk (1988) contrastaron empiricamente se a recepción dunha salvidade das denominadas *small company audit qualification*² podería ser relacionada co tipo de auditor. Krishnan, Krishnan e Stephens (1996) tratan de determinar a existencia ou a non existencia dunha relación simultánea entre salvidades e cambio de auditor, estudando as diferenzas que se poñen de manifesto entre as empresas que recibiron salvidades e as que obtiveron informes limpos respecto dunha serie de variables representativas das compañías.

En España, Gómez e Ruiz Barbadillo (1999) examinan a calidade dos estados financeiros dunha mostra formada por empresas cotizadas españolas, partindo do estudo do tipo de opinión contido no informe. Para iso, analizan aqueles factores

² É un tipo especial de salvidade, imposta a pequenas empresas, na que o auditor quere pór de relevo o deficiente control interno tanto da dirección coma dos sistemas de rexistro.

que dalgunha forma poden estar relacionados coa opinión do auditor, xa sexan derivados da empresa auditada ou da firma auditora.

Sánchez e Sierra (2001), a partir dunha mostra de empresas cotizadas españolas, estudan a propensión a recibir salvidades e a relación que poida existir entre esa propensión e determinadas características corporativas que poderán explicalas. Ruiz Barbadillo, Gómez e Guiral (2002) analizan a calidade da información contable dunha mostra de empresas que cotizan na Bolsa de Madrid baseándose na natureza da opinión de auditoría que estas reciben. Entre as diversas análises que realizan neste traballo estudan a actitude –conservadora ou liberal– da profesión auditora na emisión de informes de auditoría non limpos.

Caso *et al.* (2003) examinan os informes de auditoría de contas anuais dunha mostra de empresas para comprobar a posible repercusión neles de certos factores, contrastando se existen variables que fagan que unha entidade teña maior ou menor propensión a recibir un determinado tipo de ditame, así como se esas variables teñen algunha vinculación co auditor que o realiza.

2.3. A FIRMA DE AUDITORÍA E A SÚA INFLUENCIA NA CALIDADE DO INFORME DE AUDITORÍA

Como afirman Duréndez e Sánchez (2008, p. 261), pode considerarse que o auditor é o responsable do informe, pois na literatura previa observouse que o tamaño da firma auditora é un subrogado da calidade da auditoría (De Angelo, 1981; Nair e Rittenberg, 1987; Palmrose, 1988; Cravens, Flagg e Glover, 1994; Moizer, 1997; Colbert e Murray, 1998; Fargher, Taylor e Simon, 2001; Piot, 2001; Sainty, Taylor e Williams, 2002; Whisenant, Sankaraguruswamy e Raghunandan, 2003; Kane e Velury, 2004; Carcello e Nagy, 2004).

Feroz, Park e Pastena (1991) manifestan tamén que o tamaño do auditor é un bo subrogado para medir a calidade da auditoría, xa que as pequenas firmas de auditoría americanas reciben maiores penalizacións por parte da Securities and Exchange Commission (SEC) polas deficiencias cometidas que as empresas de auditoría grandes.

A imaxe que teñen os usuarios dos auditores é diferente segundo o tipo de auditor. En España, García Benau *et al.* (1999) analizan a calidade do servizo de auditoría co obxectivo de comprobar a imaxe que teñen dos auditores os usuarios, chegando á conclusión de que existen diferenzas significativas entre a imaxe percibida das grandes multinacionais de auditoría e a do resto de auditores. Na República Checa, Sucher, Moizer e Zarova (1999) observaron que as empresas auditadas perciben unha imaxe diferente das multinacionais de auditoría con respecto ao resto de pequenos auditores locais, asociándose a unha mellor calidade da auditoría cando é levada a cabo polas grandes firmas.

A reputación que teñen as firmas multinacionais fronte ás pequenas e medianas firmas e aos auditores individuais é distinta, constatándose polo xeral que as multinacionais teñen mellor reputación, tal e como afirman Francis e Yu (2009), Francis e Wilson (1988), Khrisnan e Khrisnan (1996), Rollins e Bremser (1997),

Sundgren (1998), Sucher, Moizer e Zarova (1999) ou Ferguson e Stokes (2002). Pola contra, Lawrence, Minutti-Meza e Zhang (2011) expoñen a existencia de argumentos sobre como as *Big Four* e o resto das firmas de auditoría deben proporcionar niveis de calidade de auditoría comparables, xa que ambos os dous tipos de auditores realizan o seu traballo baixo as mesmas normas e, polo tanto, deben cumprir un nivel razoable de calidade. Ademais, as *No Big Four* teñen un coñecemento superior dos mercados locais e unha mellor relación cos seus clientes, o que lles permite detectar mellor as irregularidades (Louis, 2005, p. 77).

En Suecia, Kier e Lavesson (2010) realizan un estudo sobre a análise do cumprimento das normas de auditoría en relación co seu formato e contido para unha mostra de informes de auditoría, tratando de contrastar, entre outras hipóteses, se as empresas que cotizan en bolsa e son auditadas por unha das *Big Four* emiten informes de auditoría máis correctos en forma e contido. Os resultados acerca do impacto das firmas de auditoría indican que existe unha relación negativa entre o uso das *Big Four* e a veracidade do informe de auditoría.

Estes estudos poñen de manifesto que o tipo de auditor e o tipo de opinión inflúen na calidade percibida do informe de auditoría e, polo tanto, no grao de cumprimento por parte dos auditores das NTA medido a través dos erros que cometen os auditores cando redactan os informes. Por iso, fórmulanse as seguintes hipóteses en termos nulos:

- H_0^P : A proporción de informes non acordados coas NTA mantéñense ao longo do tempo.
- H_0^{AC} : O tipo de auditor non inflúe na cualificación global asignada ao informe de auditoría segundo o grao de cumprimento das NTA.
- H_0^{OC} : O tipo de opinión non inflúe na cualificación global asignada ao informe de auditoría segundo o grao de cumprimento das NTA.

3. ESTUDO EMPÍRICO

3.1. MOSTRA

A nosa primeira fonte de información para poder obter os informes de auditoría de contas anuais que conformarían a nosa poboación foron os cinco rexistros mercantís da Comunidade Autónoma de Galicia. Estes rexistros proporcionáronnos información de 4.100 informes de auditoría de contas anuais entre os exercicios 2004 e 2007.

Como o noso obxectivo é a análise dos informes de auditoría de catro anos consecutivos (2004-2007), elimináronse aquelas empresas das que non se dispuña do informe para os catro anos.

O procedemento utilizado para a elección da mostra foi o método de mostraxe aleatoria estratificada sen reposición, onde os estratos son os sectores de actividade aos que pertencían as empresas da nosa poboación, con afixación pro-

porcional ao número de empresas do sector. No noso caso, fixamos o erro de estimación $\varepsilon = 0,01$ e, posto que non existen estudos previos que determinen o valor de p_h (proporción de informes do sector h que non presentan erros), para cada $h = 1, 2, \dots, H$ consideramos o caso máis desfavorable, é dicir, $p_h = 0,5$ para cada $h = 1, 2, \dots, H$. O tamaño mostral obtido para cada ano é $n = 309$ informes de auditoría.

Debemos facer constar que o noso traballo contén a limitación de que a mostra seleccionada non é representativa de todo o tecido empresarial español, pois, como xa se indicou, só se refire á Comunidade Autónoma de Galicia, o que implica que os resultados obtidos non son extrapolables ao resto do territorio nacional.

3.2. VARIABLES

3.2.1. Variable dependente

A clasificación da nosa variable dependente –a cualificación global asignada ao informe segundo o grao de cumprimento das NTA– realizouse tendo en conta a existencia e o tipo de erros detectados nos informes de auditoría analizados. Os erros foron clasificados segundo a importancia, valor ou relevancia que estes poden ter sobre a comprensión do informe de auditoría en:

- *Erros pouco significativos*: referidos a defectos, imperfeccións ou carencias detectados nos informes e os cales fan referencia a erros de forma. A súa existencia non implica un menor entendemento para o lector ou o usuario do informe.
- *Erros significativos*: é a omisión ou a inadecuada presentación de información de carácter relevante ou importante no informe de auditoría. A súa existencia implica que o lector ou o usuario pode ter dificultades á hora de entender o informe ou que lle falte información que considera necesaria para a toma de decisións, podendo chegar a tomar decisións incorrectas.

Šapina e Ibrahimagić (2011) demostran a existencia de erros nos informes de auditoría dunha mostra de empresas en Bosnia e Hercegovina, clasificándoos en erros de carácter formal e en erros de contido. Kier e Lavesson (2010) examinan como os auditores se desvían das normas de auditoría suecas á hora de redactar os informes de auditoría de empresas da Stockholm Stock Exchange, clasificando estas desviacións como erros de forma e de contido.

No anexo inclúese unha táboa coa descrición dos principais erros atopados nos informes de auditoría da nosa mostra, que se clasifican en pouco significativos e en significativos.

Polo tanto, a variable dependente –a cualificación global asignada ao informe segundo o grao de cumprimento das NTA– será unha variable de carácter categórico e dicotómico, que poderá recibir dous valores dependendo da existencia e do tipo de erros detectados no informe. Así, toma o valor 0 cando o informe é basicamente acorde ás NTA, xa que non contén erros ou, se os ten, estes son de carác-

ter pouco significativo; e o valor 1 cando o informe non é acorde ás NTA porque contén erros cualificados como significativos.

3.2.2. Variables independentes

As variables consideradas como independentes son o tipo de auditor e o tipo de opinión, que se describen deseguido.

Polo que respecta ao *tipo de auditor*, e co fin de especificar se certos auditores teñen unha maior propensión a emitir informes non acordes ás NTA, estes clasificáronse en tres categorías: 1) *multinacional*, que inclúen tanto ás coñecidas como *Big Four* (Deloitte, PriceWaterhouseCoopers, KPMG e Ernst & Young) como outras multinacionais (BDO, Horwath ou Moore Stephens, entre outras); 2) *firmas de auditoría de ámbito nacional*, que son sociedades que prestan servizos unicamente en España; e 3) *auditor individual*, son persoas físicas que exercen a título individual.

O feito de levar a cabo esta clasificación fundaméntase en que as empresas que compoñen a nosa mostra non cotizan no mercado de valores, sendo a clasificación realizada consistente coa estrutura do mercado de auditoría español, onde existen claras diferenzas na participación no mercado das firmas internacionais e das nacionais (García Benau, Ruiz Barbadillo e Vico, 1998; Duréndez e Sánchez, 2008).

En canto ao *tipo de opinión*, os informes agrupáronse segundo dous tipos de opinión: 1) *de opinión favorable*, e 2) *de opinión cualificada*, que inclúe as opinións con salvidades, denegada e desfavorable.

Tanto a normativa española³ como a internacional⁴ contempla catro tipos de opinión que emitir nos informes de auditoría: favorable, con salvidades, denegada e desfavorable. Pero as evidencias empíricas da literatura existente (Ahadiat, 2011; Caso *et al.*, 2003; Duréndez e Sánchez, 2008; Ruiz Barbadillo, Gómez e Carrera, 2006; Xu *et al.*, 2011a, 2011b; Zdolsek e Jagric, 2011) indican que os auditores non son moi propensos a emitir calquera destas dúas últimas opinións, podendo apreciarse que en xeral existe unha tendencia a clasificar os informes en dous grandes apartados: informes favorables e informes cualificados, incluíndo neste último os informes con salvidades, os denegados e os desfavorables.

3.3. METODOLOXÍA

A primeira hipótese formulada levouse a cabo mediante un contraste de igualdade de proporcións para mostras relacionadas, co obxectivo de contrastar a evo-

3 Real decreto legislativo 1/2011, de 1 de xullo, polo que se aproba o texto refundido da Lei de auditoría de contas.

4 International Standard on Auditing (ISA) 700 "Forming an Opinion and Reporting on Financial Statements" e ISA 705 (anteriormente ISA 701) "Modifications to the Opinion in the Independent Auditor's Report".

lución da proporción de informes non acordes ás NTA durante os catro anos do estudo. Este realizouse a través do test Q de Cochran, onde a hipótese nula afirma que todas as variables presentan a mesma distribución ou, de xeito equivalente, onde a proporción de éxitos é a mesma para todas as variables consideradas. O estatístico de proba é⁵:

$$Q = \frac{k(k-1) \sum_{i=1}^k (G_i - \bar{G})^2}{k \sum_{j=1}^n G_j - \sum_{j=1}^n G_j^2} \quad (1)$$

onde k é o número total de variables dicotómicas dependentes; n é o número total de individuos; G_i é o número total de “éxitos” correspondente á variable i -ésima; G_j é o número total de “éxitos” correspondente ao individuo j -ésimo nas k variables; e \bar{G} é o número medio de éxitos.

Os outros dous contrastes da hipótese realizáronse a través dunha análise de regresión, co obxectivo de poder explicar os cambios na probabilidade de atopar un informe non acorde ás NTA en función do tipo de opinión e do tipo de auditor.

Como estamos tratando de describir a relación entre unha variable dependente cualitativa dicotómica –a cualificación global asignada ao informe segundo o grao de cumprimento das NTA– con dúas variables explicativas independentes cualitativas –o tipo de opinión e o tipo de auditor–, a análise máis apropiada é a regresión loxística, sendo a ecuación inicial do modelo de tipo exponencial, aínda que a súa transformación logarítmica (*logit*) permite o seu uso como unha función lineal (Rodríguez e Gutiérrez, 2007; Álvarez Cáceres, 2007). Este modelo supón que a probabilidade de éxito p da variable dicotómica Y se relaciona con outra variable X mediante a seguinte expresión:

$$P(Y=1) = p = \frac{e^{\alpha_0 + \alpha_1 X_1 + \dots + \alpha_k X_k}}{1 + e^{\alpha_0 + \alpha_1 X_1 + \dots + \alpha_k X_k}} \quad (2)$$

e

$$P(Y=0) = 1 - p = q = \frac{1}{1 + e^{\alpha_0 + \alpha_1 X_1 + \dots + \alpha_k X_k}} \quad (3)$$

⁵ Se $n \geq 4$ e $nk \geq 24$ e a hipótese nula é certa, a distribución de Q pode aproximarse mediante unha χ^2 con $k - 1$ graos de liberdade, e rexéitase a hipótese nula se o valor de Q é superior ao valor crítico para o nivel de significación desexado (Siegel e Castellan, 1988). De forma equivalente, rexéitamos a hipótese nula se o nivel crítico do contraste dado por $P(U \geq Q_0)$, onde U segue unha distribución χ^2 con $k - 1$ graos de liberdade e Q_0 é o valor do estatístico correspondente ás nosas observacións, é menor que o nivel de significación fixado (0,05).

Estas dúas expresións, se son coñecidos os coeficientes, permiten estimar a probabilidade de éxito e a probabilidade de fracaso asociadas á variable dicotómica para os distintos valores da variable X . Se realizamos a transformación *logit*, o modelo para o caso de máis dunha variable explicativa podemos describilo como:

$$\ln \left[\frac{p}{q} \right] = \alpha_0 + \alpha_1 X_1 + \dots + \alpha_k X_k \quad (4)$$

Para cada $i = 1, \dots, k$, o valor e^{α_k} representa o que varía o *odds* cando a variable X_i varía unha unidade e o resto das variables explicativas son constantes. Ao cociente entre a probabilidade de que ocorra un suceso e a probabilidade de que non ocorra, é dicir, o cociente p/q recibe o nome anglosaxón de *odds* ou tamén no caso galego *predominio ou vantaxe*. Este cociente indica cantas veces é máis probable que ocorra un suceso fronte a que non ocorra ou, o que é o mesmo, é unha ratio entre a probabilidade de éxito sobre a probabilidade de fracaso, fixados uns valores das variables explicativas.

Para identificar se o modelo representa de modo adecuado a relación entre a variable resposta e as variables explicativas utilizamos o contraste de Hosmer-Lemeshow. Se aceptamos a hipótese nula⁶, daquela a través do modelo explicamos de modo significativo as variacións que experimenta o *odds*. Ademais, para contrastar de modo individual a influencia de cada unha das variables explicativas na variable resposta empregaremos o contraste de Wald (Álvarez Cáceres, 2007).

4. ANÁLISE DE RESULTADOS

Nesta sección imos presentar os resultados do estudo empírico referentes ás tres hipóteses formuladas, aínda que previamente e de maneira descritiva se expón a distribución dos informes en función da clasificación dada á nosa variable dependente, é dicir, como basicamente acordes ás NTA e como non acordes. Como pode observarse na táboa 1, unha media do 74% do total dos informes foron clasificados como basicamente acordes ás NTA, fronte a un 26% que se clasificaron como non acordes, aínda que cómpre destacar que tan só unha media do 4,4% do total dos informes analizados poden ser considerados como totalmente correctos, isto é, que non conteñen ningún tipo de erro, nin pouco significativo nin significativo.

⁶ As hipóteses do contraste son: 1) H_0 : O modelo axústase aos datos; e 2) H_1 : O modelo non se axusta aos datos. Aceptamos a hipótese nula de que o modelo se axusta ás observacións se p é maior que o nivel de significación fixado (0,05).

Táboa 1.- Distribución da variable cualificación global asignada ao informe de auditoría

	2004	2005	2006	2007
Basicamente acorde ás NTA	234 75,73%	223 72,17%	227 73,46%	230 74,43%
Non acorde ás NTA	75 24,27%	86 27,83%	82 26,54%	79 25,57%
Total	309	309	309	309

FONTE: Elaboración propia.

4.1. CONTRASTES DE HIPÓTESES**4.1.1. Evolución da proporción de informes de auditoría non acordes ás NTA**

A primeira hipótese formulada levouse a cabo co obxectivo de contrastar a evolución da proporción de informes non acordes ás NTA durante os catro anos do noso estudo. Segundo os resultados ofrecidos na táboa 2, existe unha tendencia xeral a que a cualificación global asignada ao informe de auditoría se manteña, posto que só o 8,74% das empresas no bienio 2004-2005, o 4,53% das empresas no período 2005-2006 e entre os anos 2006-2007 pasou de cualificarse o informe como basicamente acorde ás NTA por non conter erros ou, se os contiña, porque eran pouco significativos, a cualificarse como non acorde xa que contiña erros significativos. As variacións en sentido contrario, é dicir, da cualificación non acorde ás NTA á cualificación basicamente acorde a elas foi do 5,18% no bienio 2004-2005, do 5,83% no período 2005-2006 e do 5,50% entre os anos 2006 e 2007.

Táboa 2.- Cambios temporais da cualificación global asignada ao informe de auditoría

2004 ↓	2005 →	Basicamente acorde ás NTA	Non acorde ás NTA
Basicamente acorde ás NTA		207 66,99%	27 8,74%
Non acorde ás NTA		16 5,18%	59 19,09%
2005 ↓	2006 →	Basicamente acorde ás NTA	Non acorde ás NTA
Basicamente acorde ás NTA		209 67,64%	14 4,53%
Non acorde ás NTA		18 5,83%	68 22,01%
2006 ↓	2007 →	Basicamente acorde ás NTA	Non acorde ás NTA
Basicamente acorde ás NTA		213 68,93%	14 4,53%
Non acorde ás NTA		17 5,50%	65 21,04%

FONTE: Elaboración propia.

Como traballamos con catro mostras relacionadas, para contrastar a hipótese H_0^p –a proporción de informes non acordes coas NTA nos catro anos son iguais– empregamos o test Q de Cochran. Se se designa por p_t a proporción de informes non acordes ás NTA, a hipótese nula do contraste será a seguinte:

$$H_0^p: p_{2004} = p_{2005} = p_{2006} = p_{2007}$$

Baixo a hipótese nula, o estatístico Q do contraste segue unha distribución aproximadamente χ^2 con tres graos de liberdade, o que permite obter o nivel crítico asociado ao contraste. O valor do estatístico correspondente ao test Q de Cochran proporciona un valor do estatístico $q^* = 2,847$, cun nivel crítico asociado $p = 0,416$. Como este nivel crítico é maior que o nivel de significación elixido do 0,05, podemos concluír que a proporción de informes non acordes coas NTA se manteñen ao longo do período considerado.

4.1.2. Modelo de regresión loxística

O contraste das outras dúas hipóteses formuladas realizouse mediante un modelo de regresión loxística co obxectivo de explicar os cambios na probabilidade de atopar un informe non acorde ás NTA en función do tipo de opinión e do tipo de auditor. A ecuación xeral a partir dos coeficientes do modelo sería da forma:

$$\ln \left[\frac{p}{q} \right] = \alpha_0 + \alpha_1 X_1 + \alpha_2 X_2 + \alpha_3 X_3 \quad (5)$$

E a expresión xeral que nos permitirá estimar a probabilidade de que un informe non sexa acorde ás NTA en función do tipo de auditor e do tipo de opinión vén dada por:

$$p = \frac{e^{\alpha_0 + \alpha_1 X_1 + \alpha_2 X_2 + \alpha_3 X_3}}{1 + e^{\alpha_0 + \alpha_1 X_1 + \alpha_2 X_2 + \alpha_3 X_3}} \quad (6)$$

onde $p = P$ (un informe que sexa non acorde coas NTA); X_1 corresponde ao factor tipo de opinión; e X_2 e X_3 corresponden ao factor tipo de auditor, cuxa codificación se recolle deseguido:

		X_1
Opinión	Favorable	1
	Cualificada	0

		X_2	X_3
Auditor	Multinacional	1	0
	Sociedade nacional	0	1
	Auditor individual	0	0

(7)

O nivel de referencia para o tipo de opinión é “cualificada” e para o tipo de auditor é “auditor individual”. De acordo coa representación (6), e tendo en conta a

codificación expresada en (7), e^{α_1} representa o que varía o *odds* p/q ao pasar dun informe cualificado a un informe favorable, mantendo o tipo de auditor; e^{α_2} representa o que varía o *odds* p/q cando pasa dun auditor individual a unha multinacional e, finalmente, e^{α_3} representa o que varía o *odds* p/q ao pasar dun auditor individual a unha sociedade, en ambos os dous casos mantendo o tipo de opinión.

A bondade do axuste contratouse mediante o contraste de bondade de axuste de Hosmer-Lemeshow, cuxos valores se presentan na táboa 3, podendo apreciar que en todos os anos o nivel crítico (p) é maior que o 0,05 e, polo tanto, podemos afirmar que o modelo é adecuado.

Táboa 3.- Modelo de regresión loxística sobre a probabilidade de obter un informe de auditoría non acorde ás NTA segundo o tipo de opinión e o tipo de auditor

	2004			2005			2006			2007		
	B	Exp(B)	p*	B	Exp(B)	p	B	Exp(B)	p	B	Exp(B)	p
Constante	1,841	6,301	0,000	1,752	5,765	0,000	1,958	7,086	0,000	2,415	11,186	0,000
Favorable	-2,082	0,125	0,000	-2,286	0,102	0,000	-2,778	0,062	0,000	-3,062	0,047	0,000
Multinacional	-3,498	0,030	0,000	-2,029	0,132	0,000	-1,883	0,152	0,000	-2,710	0,067	0,000
Sociedade nacional	-2,092	0,123	0,000	-1,627	0,197	0,000	-1,826	0,161	0,000	-1,996	0,136	0,000
χ^2 Hosmer-Lemeshow (g.l.)	0,419 (4 g.l.)			2,382 (3 g.l.)			0,359 (3 g.l.)			0,945 (3 g.l.)		
Nivel crítico (0,05)	0,981			0,497			0,949			0,814		
p^* é o nivel crítico do contraste.												
Referencias. Tipo de opinión: "cualificada", tipo de auditor: "auditor individual", g.l.: graos de liberdade.												

FONTE: Elaboración propia.

Ademais, na táboa 3 observamos que:

- Na primeira columna aparecen as estimacións de cada un dos parámetros α_0 , α_1 , α_2 e α_3 , podendo apreciar que teñen signo negativo, o cal implica que cando pasamos da opinión cualificada á favorable e do auditor individual ás sociedades ou ás multinacionais a probabilidade de atopar un informe non acorde ás NTA sobre a probabilidade de atopar un informe acorde ás NTA diminúe.
- Na segunda columna recolleemos a estimación da variación que experimenta o *odds* p/q por informe, segundo o tipo de auditor e o tipo de opinión. Entendendo polo *odds* p/q a ratio entre a probabilidade de atopar un informe non acorde ás NTA sobre a probabilidade de atopar un informe acorde ás NTA.
- Por último, na terceira columna inclúese o nivel crítico asociado a cada contraste⁷, o que nos permite estudar se os parámetros son significativamente distintos de cero, é dicir, se existen diferenzas estatisticamente significativas entre

⁷ As hipóteses por contrastar son as seguintes: $H_0: \alpha_1=0$ fronte a $H_1: \alpha_1 \neq 0$; $H_0: \alpha_2=0$ fronte a $H_1: \alpha_2 \neq 0$; e $H_0: \alpha_3=0$ fronte a $H_1: \alpha_3 \neq 0$. Se o nivel crítico do contraste $p < 0,05$, rexeitamos a hipótese nula.

os tipos de auditor e os tipos de opinión. Polo tanto, por un lado, podemos observar que en todos os anos estes parámetros son significativamente distintos de cero e, por outro lado, que ao ser en todos os casos o valor crítico do contraste menor que o nivel de significación, $p < 0,05$, existen diferenzas estatisticamente significativas por informe no *odds p/q* segundo o tipo de opinión e o tipo de auditor.

Tendo en conta o modelo de regresión que acabamos de expor e a estimación dos coeficientes, podemos estimar a probabilidade de que un informe non sexa acorde ás NTA segundo o tipo de auditor e o tipo de opinión. Na táboa 4 recóllese a estimación dos citados valores para cada un dos anos segundo os diferentes valores do tipo de opinión e do tipo de auditor, podendo afirmar que en todos os anos:

- Para os cambios por *tipo de auditor*: a probabilidade de obter un informe non acorde ás NTA cuxa opinión foi cualificada é superior que se o informe contén unha opinión favorable para calquera dos tipos de auditor.
- Para os cambios por *tipo de auditor e por tipo de opinión*: a probabilidade de obter un informe non acorde ás NTA para calquera dos tipos de opinión é superior se o emite un auditor individual que se o emite unha sociedade ou unha multinacional.

Estes resultados parécennos lóxicos, posto que un informe con opinión cualificada ten un formato máis longo que un con opinión favorable, englobando o primeiro máis información como consecuencia da existencia de parágrafos explicativos reflexo das distintas situacións que implican a inclusión dunha opinión non favorable e, polo tanto, máis susceptibles de conter erros. Por outra parte, cómpre preguntarse por que son os auditores individuais os que máis informes non acordes ás NTA emiten, cometendo máis erros nos informes que as sociedades ou que as multinacionais. Como se expuxo na revisión da literatura, o tamaño da firma auditora é un bo subrogado para medir a calidade de auditoría, e esta característica está estreitamente ligada con factores como a dimensión da firma, a formación continua dos auditores ou o adecuado control interno na firma de auditoría.

Táboa 4.- Estimación da probabilidade de que un informe non sexa acorde ás NTA

	2004		2005		2006		2007	
	Favorable	Cualificada	Favorable	Cualificada	Favorable	Cualificada	Favorable	Cualificada
Multinac.	0,0232	0,1602	0,0716	0,4312	0,0628	0,5187	0,0337	0,4268
Sociedade nacional	0,0884	0,4376	0,1033	0,5312	0,0662	0,5330	0,0664	0,6032
Auditor individual	0,4400	0,8631	0,3696	0,8522	0,3058	0,8763	0,3437	0,9180

FONTE: Elaboración propia.

5. CONCLUSIONES

Os resultados alcanzados no estudo permiten concluír que os informes de auditoría non sempre se redactan de acordo coas NTA, pois conteñen erros. Obsérvase que os informes clasificados como non acordes ás NTA se manteñen ao longo dos catro anos do estudo.

Ademais, conséntase que o tipo de opinión e o tipo de auditor inflúen na probabilidade de atopar un informe non acorde ás NTA, sendo os auditores que exercen a título individual os que maior propensión teñen a emitir informes non acordes ás NTA en comparación coas sociedades ou coas multinacionais, e apreciándose que os informes con opinión cualificada son os que maiores desviacións conteñen das normas.

Estes resultados están na liña dos doutros traballos similares como o de López Corrales (1997), quen analiza o contido dos informes dunha mostra da Comunidade Autónoma de Galicia, facendo referencia ao grao de corrección ou de incorrección na redacción destes documentos. Este autor pretende pescudar se os profesionais da auditoría cumpren a normativa vixente cando redactan os seus informes para o que analiza as distintas incorreccións, detectando deficiencias na redacción de distintos parágrafos.

A nivel internacional, Kier e Lavesson (2010) conclúen que os informes de auditoría das empresas suecas conteñen desviacións relacionadas tanto coa normativa do seu país como desviacións relacionadas co contido do informe. Pola súa parte, Šapina e Ibrahimagić (2011) obteñen a evidencia de que os informes de auditoría en Bosnia e Hercegovina tamén conteñen desviacións tanto no aspecto formal coma de contido, e establecen cales son as causas dos erros detectados.

Na nosa opinión, o Instituto de Contabilidade e Auditoría de Contas (ICAC) debe ser consciente da importancia de realizar controis máis exhaustivos referidos á calidade dos informes de auditoría e, polo que respecta ao noso traballo, relacionado coa emisión dun informe adecuado ao contido nas NTA sobre os informes.

É importante o papel que deben ter neste sentido tanto o control técnico do ICAC como as corporacións de auditores –conscientes ambos os dous da existencia de erros nos informes– como organismos que poden –e deben– solucionar este problema a través dos controis dos técnicos e de calidade e da formación continua dos auditores.

Coa publicación da nova Lei de auditoría de contas no ano 2010, a norma establece que o ICAC asumirá en exclusiva as competencias do control de calidade. A reforma inclúe a posibilidade de que o Instituto de Contabilidade e Auditoría de Contas, e baixo a súa supervisión directa, poida acordar con terceiros –incluídas as corporacións de auditores– tarefas relacionadas co control de calidade polo que, daquela, aparentemente os mecanismos de control están en marcha.

ANEXO

PRINCIPAIS ERROS POUCO SIGNIFICATIVOS DETECTADOS NOS INFORMES DE AUDITORÍA

- A falta do carimbo da sociedade de auditoría.
- Título do informe incorrecto.
- A incorrecta identificación dos destinatarios.
- A incorrecta identificación da empresa auditada: utilización de nomes comerciais ou abreviados.
- A falta do número de rexistro do auditor ou a incorrecta situación deste.
- Erros na data de emisión do informe.
- Erros ortográficos.
- Parágrafos mal numerados.
- No parágrafo de alcance: a inclusión de datos adicionais que, segundo as NTA, non son necesarios; a incorrecta descrición do número do parágrafo intermedio onde se atopa a limitación; a incorrecta descrición das contas anuais.
- No parágrafo de comparabilidade: a incorrecta ou a non inclusión de información obrigatoria sobre a auditoría do ano anterior: data do informe, opinión do informe, se coinciden os auditores cos do ano anterior.
- Nos parágrafos de énfase: situar este parágrafo despois da opinión; a falta de información ou se a súa expresión non é correcta.
- Nos parágrafos explicativos de salvidades: non facer mención á aplicación de métodos alternativos de auditoría prácticos nas circunstancias para obter a evidencia suficiente e adecuada que lle permitiría eliminar a limitación atopada; a redacción de dúas salvidades diferentes nun único parágrafo; a redacción das salvidades de forma pouco clara.
- No parágrafo de opinión: a falta de expresións ("agás por") ou de palabras que forman parte das expresións; se non se indica o número ou a situación do parágrafo de salvidades; se falta denotar o nome da sociedade ou a data concreta de cierre das contas anuais; se inclúe información adicional non necesaria.

PRINCIPAIS ERROS SIGNIFICATIVOS DETECTADOS NOS INFORMES DE AUDITORÍA

- No parágrafo de alcance: se non se fai referencia neste parágrafo á presenza de limitacións ao alcance que posteriormente redactan nos seus correspondentes parágrafos intermedios de salvidades e que se inclúen no parágrafo de opinión; erros na data das contas anuais auditadas, facendo referencia á data das contas anuais do ano anterior.
- No parágrafo de comparabilidade: incluír redacción non vixente nos actuais modelos de informes; non facer referencia ao cadro de financiamento, estando a sociedade obrigada á súa formulación, a pesar de incluílo na memoria.
- Nos parágrafos explicativos de salvidades: a confusión entre os distintos tipos de salvidades ou a non inclusión destes nos parágrafos intermedios; se falta cuantificar o efecto de determinadas salvidades sobre as contas anuais; a inclusión de salvidades en parágrafos de énfase; a falta de mención á utilización ou á aplicación de procedementos alternativos de auditoría prácticos para obter a evidencia suficiente e adecuada que permitiría eliminar a limitación ao alcance atopada e de forma reiterada; as redaccións moi confusas e con falta de información; a inclusión de forma reiterada da mesma limitación ao alcance durante varios exercicios consecutivos, sen xustificar a realización de procedemento alternativo ningún que lle permitiría eliminar esa limitación.
- No parágrafo de opinión: a inexistencia de determinadas expresións relacionadas coa opinión sobre os contidos dos estados financeiros; se os efectos de determinadas salvidades só afectan a unha parte das contas anuais; se non se inclúen na opinión situacións redactadas nos parágrafos intermedios; a inclusión de datos errados: data de cierre do ano anterior ou o nome doutra sociedade; se o parágrafo non está redactado segundo o exposto nas Normas técnicas sobre informes para cada tipo de salvidade; a inexistencia do parágrafo; a inclusión de dúas opinións.

BIBLIOGRAFÍA

- ABDEL, S.M. (1985): *Qualified Audit Opinions in the UK: An Empirical Study of the Timeliness of Corporate Reporting Behaviour*. (Doctoral Thesis). London: University of London.
- AHADIAI, N. (2011): "Association between Audit Opinion and Provision of Non-Audit Services", *International Journal of Accounting and Information Management*, 19 (2), pp. 182-193.
- ÁLVAREZ CÁCERES, R. (2007): *Estadística aplicada a las ciencias de la salud*. Madrid: Díaz de Santos.
- BAILEY, K.E.; BYLINSKI, J.H.; SHIELDS, M.D. (1983): "Effects of Audit Report Wording Changes on the Perceived Message", *Journal of Accounting Research*, 21 (2), pp. 355-370.
- BAMBER, E.M.; STRATTON, R.A. (1997): "The Information Content of the Uncertainty-Modified Audit Report: Evidence from Bank Loan Officers", *Accounting Horizons*, 11 (2), pp. 1-11.
- BHATTACHARJEE, S.; MORENO, K.; YARDLEY, J. (2005): "Auditors as Underwriters: An Alternative Framework", *International Journal of Auditing*, 9 (1), pp. 1-19.
- BROWN, T.; HATHERLY, D.; INNES, J. (1997): "The Expanded Audit Report – A Research Study within the Development of SAS 600", *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 10 (5), pp. 702-717.
- CABAL, E.; ROBLES, C. (1998): "Análisis de los informes de auditoría de las empresas admitidas a cotización en la Bolsa de Madrid en 1995", *Revista Técnica del Instituto de Auditores Censores Jurados de Cuentas de España*, 12, pp. 22-33.
- CARAMANIS, C.; SPATHIS, C. (2006): "Auditee and Audit Firm Characteristics as Determinants of Audit Qualifications: Evidence from the Athens Stock Exchange", *Managerial Auditing Journal*, 21 (9), pp. 905-920.
- CARCELLO, J.V.; NAGY, A.L. (2004): "Client Size, Auditor Specialization and Fraudulent Financial Reporting", *Managerial Auditing Journal*, 19 (5), pp. 651-668.
- CASO, C.; GARCÍA, J.; LÓPEZ, A.; MARTÍNEZ, A. (2003): "Estudio de la incidencia de ciertos factores en el informe de auditoría", *Revista de Contabilidad*, 6 (11), pp. 57-86.
- CITRON, D.B.; TAFFLER, R.J. (2004): "The Comparative Impact of an Audit Report Standard and an Audit Going-Concern Standard on Going-Concern Disclosure", *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 23 (2), pp. 119-130.
- COLBERT, G.; MURRAY, D. (1998): "The Association between Auditor Quality and Auditor Size: An Analysis of Small CPA Firms", *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 13, pp. 135-150.
- CRAVENS, K.S.; FLAGG, J.C.; GLOVER, H.D. (1994): "A Comparison of Client Characteristics by Auditor Attributes: Implications for the Auditor Selection Process", *Managerial Auditing Journal*, 9 (3), pp. 27-36.
- DE ANGELO, L. (1981): "Auditor Size and Auditor Quality", *Journal of Accounting and Economics*, 1, pp. 113-127.
- DOPUCH, N.; HOLTHAUSEN, R.W.; LEFTWICH, R.W. (1986): "Abnormal Stock Returns Associated with Media Disclosures of Subjects to Qualified Audit Opinion", *Journal of Accounting and Economics*, 8, pp. 93-117.
- DUNN, J. (1996): *Auditing: Theory and Practice*. 2ª ed. Eastbourne: Pearson Educational.
- DURÉNDEZ, A. (2003): "The Usefulness of the Audit Report in Investment and Financial Decisions", *Managerial Auditing Journal*, 18 (6-7), pp. 549-559.
- DURÉNDEZ, A.; SÁNCHEZ, J. (2008): "La influencia del informe de auditoría en la obtención de financiación bancaria", *Revista Española de Financiación y Contabilidad*, 138, pp. 255-278.

- ESPAÑA. INSTITUTO DE CONTABILIDAD Y AUDITORÍA DE CUENTAS (1991): Resolución de 19 de enero de 1991, del presidente del Instituto de Contabilidad y Auditoría de Cuentas, por la que se publican las Normas Técnicas de Auditoría. *Boletín Oficial del Instituto de Contabilidad y Auditoría de Cuentas (BOICAC)*: 4 (enero). Madrid: ICAC.
- ESPAÑA. MINISTERIO DE LA PRESIDENCIA (2011): Real Decreto Legislativo 1/2011, de 1 de julio, por el que se aprueba el texto refundido de la Ley de Auditoría de Cuentas. *Boletín Oficial del Estado*, nº 157, de 02/07/11.
- FARGHER, N.; TAYLOR, M.H.; SIMON, D.T. (2001): "The Demand for Auditor Reputation Across International Markets for Audit Services", *The International Journal of Accounting*, 36, pp. 407-421.
- FARRUGIA, K.J.; BALDACCHINO, P.J. (2005): "Qualified Audit Opinions in Malta", *Managerial Auditing Journal*, 20 (8), pp. 823-843.
- FERGUSON, A.; STOKES, D. (2002): "Brand Name Audit Pricing, Industry Specialization, and Leadership Premiums Post-Big 8 and Big 6 Mergers", *Contemporary Accounting Research*, 19 (1), pp. 77-110.
- FEROZ, E.H.; PARK, K.; PASTENA, V.S. (1991): "The Financial and Market Effects of the SEC's Accounting and Auditing Enforcement Releases", *Journal of Accounting Research*, 29, pp. 107-129.
- FRANCIS, J.; WILSON, E. (1988): "Auditor Changes a Joint Test of Theories Relating to Agency Costs and Auditor Differentiation", *The Accounting Review*, 63 (4), pp. 663-682.
- FRANCIS, J.; YU, M.D. (2009): "Big 4 Office Size and Audit Quality", *The Accounting Review*, 84 (5), pp. 1521-1552.
- GARCÍA BENAÚ, M.A.; GARRIDO, P.; VICO, A.; MOIZER, P.; HUMPHREY, C. (1999): "La calidad del servicio de auditoría: los auditores vistos por sus clientes", *Revista Española de Financiación y Contabilidad*, 102, pp. 1005-1041.
- GARCÍA BENAÚ, M.A.; RUIZ BARBADILLO, E.; VICO, A. (1998): *Análisis de la estructura del mercado de servicios de auditoría en España*. Madrid: Ministerio de Economía y Hacienda, Instituto de Contabilidad y Auditoría de Cuentas (ICAC).
- GÓMEZ, N.; RUIZ BARBADILLO, E. (1999): "Un estudio descriptivo sobre la naturaleza de la opinión de auditoría en España", *Revista Técnica del Instituto de Censores Jurados de Cuentas de España*, 15, pp. 26-45.
- GOSMAN, M.L. (1973): "Characteristics of Firms Making Accounting Changes", *The Accounting Review*, 48, pp. 1-11.
- HAYES, R.; DASSEN, R.; SCHILDER, A.; WALLAGE, P. (2004): *Principles of Auditing: An Introduction to International Standards on Auditing*. 2ª ed. Harlow: Pearson Education.
- HOLT, G.; MOIZER, P. (1990): "The Meaning of Audit Reports", *Accounting and Business Research*, 20 (78), pp. 111-121.
- HUMPHREY, C.; MOIZER, P.; TURLEY, S. (1992): "The Audit Expectations Gap -plus ça change, plus c'est la même chose?", *Critical Perspectives on Accounting*, 3, pp. 137-161.
- INTERNATIONAL FEDERATION OF ACCOUNTANTS (2005): *International Standard on Auditing 700-Forming an Opinion and Reporting on Financial Statements*. New York, NY: IFAC.
- INTERNATIONAL FEDERATION OF ACCOUNTANTS (2007): *International Standard on Auditing 705-Modifications to the Opinion in the Independent Auditor's Report*. (Anteriormente era a ISA 701). New York, NY: IFAC.
- KANE, G.D.; VELURY, U. (2004): "The Role of Institutional Ownership in the Market for Auditing Services: An Empirical Investigation", *Journal of Business Research*, 57, pp. 976-983.
- KEASEY, K.; WATSON, R.; WYNARCZYK, P. (1988): "The Small Company Audit Qualification: A Preliminary Investigation", *Accounting and Business Research*, 18, pp. 323-333.

- KIER, H.; LAVESSON, M. (2010): *The Impact of Audit Standards in Audit Reports in Swedish Listed Companies*. (Master Thesis). Kristianstad: Kristianstad University, Business Economy and Administration.
- KING, C.G. (1999): "The Measurement of Harmonization in Form and Content of the Auditor's Report in European Union", *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 8 (1), pp. 23-42.
- KLUGER, B.D.; SHIELDS, D. (1989): "Auditor Changes, Information Quality and Bankruptcy Prediction", *Managerial and Decision Economics*, 10 (4), pp. 275-282.
- KRISHNAN, J.; KRISHNAN, J. (1996): "The Role of Economic Trade-Offs in the Audit Opinion Decision: An Empirical Analysis", *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 4, pp. 565-586.
- KRISHNAN, J.; KRISHNAN, J.; STEPHENS, R.G. (1996): "The Simultaneous Relation between Auditor Switching and Audit Opinion: An Empirical Analysis", *Accounting and Business Research*, 26, pp. 224-236.
- LAWRENCE, A.; MINUTTI-MEZA, M.; ZHANG, P. (2011): "Can Big 4 Versus Non-Big 4 Differences in Audit-Quality Proxies Be Attributed to Client Characteristics?", *The Accounting Review*, 86 (1), pp. 259-286.
- LIBBY, R. (1979): "Bankers' and Auditors' Perceptions of Message Communicated by the Audit Report", *Journal of Accounting Research*, 17 (1), pp. 99-122.
- LÓPEZ CORRALES, F.J. (1997): *Los informes de auditoría de cuentas anuales. Un estudio empírico sobre Galicia*. (Tese de doutoramento). Vigo: Universidade de Vigo.
- LÓPEZ, A.; MARTÍNEZ, A.; GARCÍA, J. (1997): "Análisis de los informes de auditoría de las empresas asturianas", en: *Ensayos sobre auditoría. En homenaje a Manuel Miers*, pp. 271-290. Madrid: Instituto de Censores Jurados de Cuentas de España.
- LOUIS, H. (2005): "Acquirers' Abnormal Returns and the Non-Big 4 Auditor Clientele Effect", *Journal of Accounting and Economics*, 40 (1-3), pp. 75-99.
- MOIZER, P. (1997): "Auditor Reputation: The International Empirical Evidence", *International Journal of Auditing*, 1 (1), pp. 61-74.
- NAIR, R.D.; RITTENBERG, L.E. (1987): "Messages Perceived from Audit, Review, and Compilation Reports: Extension to More Diverse Groups", *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 7 (1), pp. 15-38.
- PALMROSE, Z. (1988): "An Analysis of Auditors' Litigation and Audit Service Quality", *The Accounting Review*, 63 (1), pp. 55-73.
- PIOT, C. (2001): "Agency Costs and Audit Quality: Evidence from France", *European Accounting Review*, 10 (3), pp. 461-499.
- PRINGLE, L.M.; CRUM, R.P.; SWETZ, R.J. (1990): "Do SAS No. 59 Format Changes Affect the Outcome and the Quality of Investment Decisions?", *Accounting Horizons*, 4 (3), pp. 68-76.
- RODRÍGUEZ, C.; GUTIÉRREZ, J. (2007): "Empleo de modelos de regresión logística binomial para el estudio de variables determinantes en la inserción laboral de egresados universitarios", *Investigación y Posgrado*, 22 (1), pp. 109-144.
- ROLLINS, T.P.; BREMSER, W.G. (1997): "The Sec's Enforcement Actions Against Auditors: An Auditor Reputation and Institutional Theory Perspective", *Critical Perspectives on Accounting*, 8, pp. 191-206.
- RUIZ BARBADILLO, E.; GÓMEZ, N.; CARRERA, N. (2006): "Evidencia empírica sobre el efecto de la duración del contrato de la calidad de auditoría: análisis de las medidas de retención y rotación obligatoria", *Investigaciones Económicas*, 30, pp. 283-316.
- RUIZ BARBADILLO, E.; GÓMEZ, N.; GUIRAL, A. (2002): "Una comparación intersectorial y por tamaño de la calidad de la información contable a través del análisis del informe de auditoría", *Revista Española de Financiación y Contabilidad*, 112, pp. 545-581.

- SAINTY, B.J.; TAYLOR, G.K.; WILLIAMS, D.D. (2002): "Investor Dissatisfaction Toward Auditors", *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 17 (2), pp. 111-137.
- SÁNCHEZ, A.; SIERRA, G. (2001): "El informe de auditoría y su relación con las características corporativas", *Revista Española de Financiación y Contabilidad*, 108, pp. 349-392.
- ŠAPINA, H.; IBRAHIMAGIĆ, S. (2011): "Causes of Auditor Mistakes in Published Audit Reports in Bosnia and Herzegovina", *Konomska Istrazivanja-Economic Research*, 24 (4), pp. 162-171.
- SIEGEL, S.; CASTELLAN, N.J. (1988): *Nonparametric Statistics for the Behavioral Sciences*. 2^a ed. New York, NY: McGraw-Hill.
- SPATHIS, C.; DOUMPOS, M.; ZOPOUNIDIS, C. (2003): "Using Client Performance Measures to Identify Pre-Engagement Factors Associated with Qualified Audit Reports in Greece", *The International Journal of Accounting*, 38, pp. 267-284.
- SUCHER, P.; MOIZER, P.; ZAROVA, M. (1999): "The Images of the Big Six Audit Firms in the Czech Republic", *The European Accounting Review*, 8 (3), pp. 499-521.
- SUNDGREN, S. (1998): "Auditor Choices and Auditor Reporting Practices: Evidence from Finnish Small Firms", *The European Accounting Review*, 7 (3), pp. 443-465.
- WARREN, C.S. (1975): "Uniformity of Auditing Standards", *Journal of Accounting Research*, 13, pp. 162-176.
- WARREN, C.S. (1980): "Uniformity of Auditing Standards: A Replication", *Journal of Accounting Research*, 18, pp. 312-324.
- WHISENANT, S.; SANKARAGURUSWAMY, S.; RAGHUNANDAN, K. (2003): "Evidence on the Joint Determination of Audit and Non-Audit Fees", *Journal of Accounting Research*, 41 (4), pp. 721-744.
- XU, Y.; CARSON, E.; FARGHER, N.; JIANG, L. (2011b): "Responses by Australian Auditors to the Global Financial Crisis", *Accounting & Finance* (no prelo).
- XU, Y.; JIANG, L.; FARGHER, N.; CARSON, E. (2011a): "Audit Reports in Australia During the Global Financial Crisis", *Australian Accounting Review*, 56 (21), pp. 21-31.
- ZDOLSEK, D.; JAGRIC, T. (2011): "Audit Opinion Identification Using Accounting Ratios: Experience of United Kingdom and Ireland", *Actual Problems of Economics*, 115 (1), pp. 285-310.